

GREGORY BATESON

EKOLOGIJA IDEJ

Balijsko slikarstvo (Ida Bagus Djati Sura; Batuan, 1937) [Analiza na str. 175]

GREGORY BATESON

EKOLOGIJA IDEJ

Zbrani eseji iz antropologije,
psihatrije, evolucije
in epistemologije

prevedel Gregor Pobežin

VSEBINA

PREDGOVOR MARY CATHERINE BATESON, 1999	9
PREDGOVOR, 1971	19
UVOD	23
Veda o umu in redu	25
PRVI DEL: METALOGI	35
Metalog: Zakaj se vse razmeče?	37
Metalog: Zakaj Francozi?	43
Metalog: O igrah in resnosti	48
Metalog: Kaj vse znaš?	55
Metalog: Zakaj imajo stvari obrise?	61
Metalog: Zakaj prav labod?	67
Metalog: Kaj je to nagon?	72
DRUGI DEL: OBLIKA IN VZOREC V ANTROPOLOGIJI	93
Kulturni stik in shizmogeneza	95
Poskusi v razmišljanju o preučevanem etnološkem gradivu	106
Morala in nacionalni značaj	120
Bali: vrednostni sistem stabilne države	138
Slog, milina in sporočilnost v primitivni umetnosti	157
Komentar k drugemu delu	181
TRETJI DEL: OBLIKA IN PATOLOGIJA ODNOSA	185
Družbeno načrtovanje in koncept devteroučenja	187
Teorija igre in domišljije	203
Epidemiologija shizofrenije	219
K teoriji shizofrenije	225
Skupinska dinamika shizofrenije	249
Minimalni pogoji za teorijo shizofrenije	264
Dvojna vez, 1969	289
Logične kategorije učenja in komunikacije	297
Kibernetika »jaza«: teorija alkoholizma	326
Komentar k tretjemu delu	355

ČETRTI DEL: BIOLOGIJA IN EVOLUCIJA	357
O puhloglavih biologih in državnih odborih za izobraževanje	359
Vloga somatske spremembe v evoluciji	362
Problemi v komunikaciji kitov in drugih sesalcev	379
Nov razmislek o »Batesonovem pravilu«	393
Komentar k četrtemu delu	411

PETI DEL: EPISTEMOLOGIJA IN EKOLOGIJA	413
Kibernetška razlaga	415
Redundanca in kodiranje	426
Zavestni namen proti naravi	440
Učinki zavestnega namena na človekovo prilagajanje	452
Oblika, snov in razlika	460
Komentar k petemu delu	476

ŠESTI DEL: KRIZA V EKOLOGIJI IDEJ	479
Od Versaillesa do kibernetike	481
Patologije epistemologije	489
Izvori ekološke krize	498
Ekologija in fleksibilnost v urbani civilizaciji	504

Miran Možina in Graham Barnes

METALOG: KAKO RAZUMETI BATESONA?	515
---	-----

Maja Petrović-Šteger

PRED-ČASNOST IN PO-ČASNOST ZNANSTVENIH VIZIJ GREGORYJA BATESONA	537
--	-----

RECENZIJI	553
------------------	-----

PREGOVOR MARY CATHERINE BATESON, 1999

Ta knjiga je zapis o intelektualnem popotovanju. Koraki. Korak za korakom. Cilj – nova veda – je ravno postajal razločen, ko je šla knjiga leta 1971 v tisk. Gregory Bateson je umrl leta 1980, a intelektualno popotovanje se nadaljuje z nezmanjšano intenzivnostjo; in v teh besedilih lahko še vedno odkrijemo nepogrešljive ključne do razumevanja vzorcev odnosov.

Nekateri najbolj osupljivi dosežki zadnjih let dvajsetega stoletja so to razumevanje morda res zameglili. Zaradi izjemnega podviga natančnega kartiranja človeškega genoma ni težko pozabiti, da posamezen fenotip tvori interakcija številnih genetskih dejavnikov, ne pa posamezni osamljen dejavnik, vsi skupaj pa se izražajo v kompleksnem plesu z okoljem, zrakom, zemljo in drugimi organizmi. Celo pri trenutnem napredku v teoriji kaosa in kompleksnosti še vedno težje razmišljamo o interakcijah kakor pa o entitetah, stvareh. O tem, kako pripraviti računalnike do računanja, ali pa o strukturi in biokemiji organa, ki mu pravimo možgani, vemo veliko več kakor takrat, ko je pisal Gregory. Slednje je povzročilo svojevrsten triumfalizem, kakor da bodo lahko takšne raziskave sčasoma pojasnile kreativno domišljijo.

Gregory Bateson je bil že od rojstva zapisan znanosti. Biografija, ki jo je sestavil David Lipset (1980), odlično opisuje Gregoryjeva zgodnja leta, spodobno njegova srednja leta, pomanjkljivo pa zadnja leta, ko se je Lipset že začel odmikati od pripovedi, ki jo je začel pisati leta 1972. Gregory je odrasel v hiši, ki je bila predana naravoslovju – biologiji in zlasti razpravam o evoluciji in genetiki. Njegova izbira študija antropologije ga je zanesla proč od družinske tradicije, a ne dovolj daleč, da bi se odtujil. V obdobju pred drugo svetovno vojno je izvajal etnografske raziskave na Novi Gvineji in na Baliju, po vojni pa se njegova intelektualna pot ni ujemala z nobeno od dobro znanih ved. Z Jurgenom Rueschem je sodeloval

pri knjigi *Komunikacija: družbena matrica psihiatrije* (*Communication: Social Matrix of Psychiatry*, 1951), delal je z duševno bolnimi v bolnišnici za veterane v Palu Altu, in sicer na delovnem mestu, ki je bilo ponesrečeno poimenovano »etnolog«. Sodeloval pa je tudi pri prvih diskusijah o kibernetiki, ki jih je podpirala Fundacija Macy. Dolga leta ni bilo nikomur, niti Gregoryju, jasno, da njegovi raznovrstni, elegantni eseji, »koraki« v pričujočem naslovu,¹ govorijo o eni sami stvari. Ko pa je začel zbirati članke za to knjigo, mu je ta predmet, ta cilj štiridesetih let raziskav, uspelo opredeliti kot »ekologijo uma«. Zadnje desetletje svoje kariere je namenil opisovanju in podrobnejšemu razumevanju tega cilja, ki ga je poskušal predati naprej.

Besedila v tej knjigi so bila napisana za različna občinstva in objavljena v različnih okoliščinah. Nekatera od njih so zaslovela med skupinami bralcev, ki so se z njimi srečevali posamezno in jih med seboj niso povezovali. Na podoben način so številni antropologi brali knjigo, ki je nastala na podlagi njegovih raziskav na Novi Gvineji (*Naven*, 1936; ki ostaja klasika), in se mučili z načinom razmišljanja, ki ga tu predstavlja poglavje »Poskusi v razmišljanju o preučevanem etnološkem gradivu« (1941, str. 106). To besedilo so dolgo brali povsem nepovezano z Gregoryjevim pisanjem o psiholoških in bioloških predmetih in obratno. Zaradi knjige, ki jo je napisal skupaj z Margaret Mead (1942), so ga poznali kot pionirja vizualne antropologije, povsem ločena skupnost pa ga je poznala kot pionirja družinske terapije. Posamezne skupine strokovnjakov so dela, ki se niso vklapljala v njihovo stroko, navadno razumele kot zastranitev ali celo izdajo. Strokovnjaki za kite in delfine so prebirali besedilo »Problemi v komunikaciji kitov in drugih sesalcev« (str. 379), strokovnjaki za alkoholizem so prebirali poglavje »Kibernetika ,jaza': teorija alkoholizma« (str. 326) in si s temi besedili pomagali pri predmetih svojih ozkih področij, niso pa povsem doumeli, da gre za primere širšega problema.

Vse do objave *Korakov* je Gregory morda celo med svojimi najzvestejšimi občudovalci vzbujal vtis, da skače od vede do vede, in včasih se je morda tudi njemu zdelo, da mu je pri vsaki vedi vedno znova spodlete-

1 Izvirni naslov pričujoče knjige se glasi *Steps to an Ecology of Mind* (»Koraki k ekologiji uma«).

lo. Ker ni imel jasne strokovne identitete, ni imel udobnega poklicnega položaja in zagotovljenega dohodka. Tudi v drugih ozirih je postal obrobnež. Ker je bil povsem predan boju proti Nemčiji v drugi svetovni vojni, je bil globoko prepričan, da so dobri nameni nevarni. Iz boja proti patologijam nacizma in fašizma, ki so se porodile iz razobličnega versajskega sporazuma, so vzniknile nove patologije, ki so prišle do izraza v McCarthyjevem obdobju in obdobju hladne vojne, raztezajo pa se še v enaindvajseto stoletje. Pri svojem delu v psihiatriji in medosebni komunikaciji je začel spoznavati, da so lahko patogena tudi prizadevanja za ozdravitev. Njegovo popotovanje je bilo dolga leta osamljeno in terjalo je veliko poguma; namesto točno določenega predmeta preučevanja pa ga je zaznamoval poseben način razmišljanja. Zato ni nobeno naključje, da se ta knjiga začne s serijo pogovorov med očetom in hčerjo, ki jih je večidel napisal v petdesetih letih dvajsetega stoletja in naslovil »metalogi«. »Hčere« znanstveno predalčkanje še ni pokvarilo, zato postane očetov izgovor, da se globokih problemov loti izven njihovih meja. Večino teh metalogov so objavile revije gibanja za splošno semantiko (angl. *General Semantics movement*), ki je, podobno kot kibernetika, nudila interdisciplinarno okolje za diskusijo o procesih komunikacije.

Razmere so bile šele v šestdesetih letih dvajsetega stoletja dovolj zrele za združitev različnih področij Gregoryjevega delovanja. Razvoj okoljskega gibanja je dal njegovim koreninam v biologiji novo rast. Eno zadnjih poglavij v tej knjigi, »Nov razmislek o ‚Batesonovem pravilu‘«, osvežuje očetova opazanja o anomalijah pri insektih, a v okviru Gregoryjevega spremenjenega razumevanja. Razraščanje protivojnega gibanja je ponovno obudilo Gregoryjeve nekdanje pomisleke o sistemskem značaju vojskovanja. Potem ko se je dolgo ukvarjal s patologijami, je vključitev teh tem v okvir sistemske teorije terjala tudi vizijo zdravja celotnih sistemov, kar je postalo njegov osrednji cilj. Obenem se je pojavila nova generacija študentov, ki je bila pripravljena prehajati meje znanstvenih ved in razmišljati na nov način; nekateri so bili pri tem prikupno zanesenjaški, spet drugi natančni in pogumni kakor Gregory, vsi pa navdušeni za družbeni angažma. Sredi šestdesetih so Gregoryjeva besedila že dobila obliko kritike usmeritev človeških družb. Ob koncu desetletja, leta 1968, je bil pripravljen sklicati interdisciplinarno konferenco, ki je

združila mislece, s katerimi se je srečeval na različnih postajah svojega popotovanja. V naslovu konference »Učinki zavestnega namena na človekovo prilagajanje« (kot je naslovljen tudi eden od prispevkov v tej knjigi, str. 452) odmeva naslov te knjige: obe sta posvečeni vzorcem mentalnih pojavov in svetu idej v biološkem kontekstu. Za obema naslovoma se skriva njegovo rastoče zanimanje za celovite spremembe, ki bi ustvarile možnost neprekinjenega sistemskega zdravja. Šesti del te knjige, v precejšnjem obsegu pa tudi njen peti del, razodevata Gregoryja iz šestdesetih, ko je usmeril epistemološki pogled na probleme, povezane z ekologijo in družbenim odločanjem.

Poslednje besedilo te knjige, »Ekologija in fleksibilnost v urbani civilizaciji« (str. 504) se začne s trditvijo, da je zdrav tisti »enovit sistem okolja v kombinaciji z visoko razvito človeško civilizacijo, v katerem se fleksibilnost civilizacije meri s fleksibilnostjo okolja in tako ustvarja trajen kompleksen sistem, ki je dovzeten za počasne spremembe ali celo temeljne [...] lastnosti.« (str. 504) Ironično naključje je hotelo, da je bilo to besedilo namenjeno konferenci za načrtovalce iz kabineta Johna Lindsayja, tedanjega župana New Yorka, torej konteksta, v katerem se je skrajna utesnjenost zlila s spremembami, povezanimi z iztirjanji povratnih zank in slepo togostjo političnih procesov. Gregory je vedno znova poudarjal, da bi proces sistemskega prilagajanja zahteval določeno mero samozavedanja, ki za politike sploh ni nekaj lahkega.

Do njegove smrti leta 1980 je Gregoryju ostalo le še slabo desetletje, da je artikularno razmerja med področji njegovega razmišljanja, saj je bilo slednje še vedno izraženo zgolj skozi razporeditev besedil v tej antologiji. V tem kasnejšem obdobju je še vedno pisal besedila za predavanja pred stroko, ki so bila podobna osrednjim besedilom *Korakov* (npr. »Nekatere komponente socializacije za trans«, Donaldson 1991). Veliko je predaval tudi za laično javnost in študente. V teh predavanjih se je na drugačen način zrcalil vzorec *Korakov*; lahko bi rekli, da je pred njimi razgrnil drobec svoje intelektualne avtobiografije in jim razodel dva ali tri ključne momente ter si jih tako prizadeval voditi k svojim sklepom. Njegovi najboljši samostojni teksti so bili skupaj z nekaterimi starejšimi besedili ter celotno bibliografijo, ki nadomešča prvo v *Korakih* (in smo jo zato v tej izdaji opustili), objavljeni v knjigi *Sveta enotnost: nadaljnji koraki*

k ekologiji idej, ki jo je uredil Rodney Donaldson (1991). Gregory je sodeloval pri dveh knjigah, ki naj bi postavili njegovo delo v kontekst (Brockman 1977, Wilder in Weakland 1981), lotil pa se je še dveh knjig, ki naj bi opredelili in spodbudili vedo »ekologije idej«, kakršna je vzniknila iz njegovega življenjskega dela.

Prva izmed teh dveh knjig, *Um in narava: nujna enotnost (Mind and Nature: A Necessary Unity, 1979)*, je najbolj berljiva Gregoryjeva knjiga. Ker ni namenjena strokovni javnosti, se izogiba hermetičnemu jeziku in slabo razumljivim referencam, vsebuje pa značilni Gregoryjev besednjak. Bateson je trdil, da je ekologija uma ekologija vzorca, informacij in idej, ki so utelešeni v stvareh – materialnih formah. Veda, ki se omejuje zgolj na štetje in tehtanje teh stvari, se bo zelo verjetno dokopala do zelo izkrivljenega razumevanja. Gregory je prvič opredelil, kaj ima v mislih z umom (oziroma mentalnim sistemom), v besedilu »Patologije epistemologije« (str. 489), kjer je že postalo jasno, da je mentalni sistem zanj nekaj, kar ima zmožnost procesiranja in odzivanja na informacije na samouravnavaajoč način, kar je značilno za sisteme od celic do gozdov in civilizacij. Zdaj je to karakterizacijo razširil še na seznam kriterijev, ki opredeljujejo um. Izkaže se, da um tvorijo številni snovni deli, katerih razporeditve omogočajo vzorec in proces. Um potemtakem ni ločen od svojega materialnega temelja, tradicionalni dualizmi, ki ločujejo um od telesa, pa so zmotni. Um lahko vsebuje tako nežive elemente kakor tudi številne organizme; lahko deluje krajši ali daljši čas; meja, kot je denimo ovoj kože, ga ne oklepa nujno – in zavest je vedno nekaj delnega, če je sploh navzoča. Poudarek na mentalnih sistemih, ki vsebujejo več kakor zgolj posamezne organizme, Gregoryja napelje k sklepu, da je enota preživetja vedno organizem in okolje.

Opis mentalnih sistemov je Gregoryju omogočil, da razgrne še številne druge lastnosti. Razdela idejo, da je v svetu mentalnih procesov razlika analog vzroka (»razlika, ki ustvari razliko«), in trdi, da imajo vključeni sistemi, ki so v interakciji, to zmožnost, da med naključnimi elementi izberejo vzorec. Do tega prihaja v evoluciji in učenju, ki ju Gregory imenuje »dva velika stohastična procesa«. Raziskuje analogijo kot podlago vseh »vzorcev, ki se povezujejo«, in razdela tipologijo običajnih zmot v

načinih razmišljanja, izmed katerih so nekatere neznatne, spet druge potencialno pogubne.

14 Druga knjiga, ki se je lotil Gregory, nosi naslov *Angeli se bojijo* (*Angels Fear*), kar je skrajšana verzija naslova *Kamor se angeli bojijo stopiti* (*Where Angels Fear to Tread*). Gre za zbirko rokopisov in osnutkov, ki so bili v času njegove smrti povsem neurejeni, a sem jih na njegovo željo zbrala in jim dodala nekaj dopolnilnega gradiva, da je nastala knjiga v soavtorstvu (G. Bateson in M. C. Bateson, 1987). Teme, ki so se Gregoryju zdele strašljive celo za angele, so vključevale estetiko in religijo, lepoto in svéto, a so zaradi pritiska materializma in navduševanja nad nadnaravnim ostajale neraziskane. Gregory je izvor uničujočega človeškega ravnanja povezoval z napačnimi opisi in trdil, da »bi morala biti naša predstava o nas samih združljiva z našimi prepričanji o svetu okrog nas« (ibid., str. 177), čeprav védenje in verovanje včasih vsebujeta globoka brezna neznanja. Toda bil je prepričan, da odzivi navdušenja in priznanja vsebujejo odziv na vzorec – na neke vrste védenje –, ki vodi k spoštovanju za sistemsko celovitost narave, v kateri smo vsi skupaj, tako rastline kot živa bitja, del skupnega okolja.

Danes se soočamo s težnjo, da sklepe mislecev zaobjamemo v prikladnih povzetkih, kakršne najdemo v učbenikih; to tendenco bi lahko opisali kot intelektualno zgodovino v karikaturah. V Gregoryjevem kasnejšem pisanju se skrivata lahkotnost in igrivost, ki se temu procesu upirata, čeprav so se številne njegove ideje po njegovi smrti pojavile tudi drugod, denimo v svežnjih, ki so jih opisovali z izrazi, kot so postmodernizem, družbeni konstruktivizem, avtopoeza ali kibernetika drugega reda. Pasti takšnega opisovanja so v redkem vračanju k izvirnim besedilom, da bi odkrili njihovo bogastvo, ki ga v takšnih povzetkih ni mogoče zaobjeti. Ko se danes vračam h *Korakom*, se mi razodevajo povezave z mojim nedavnim delom, ki se mi zdijo bolj jasne. Pomen raznolikosti za vzdrževanje fleksibilnosti (in odpornosti), iskanje temeljnih kontinuitet, ki podpirajo prilagajanje – vključno z učenjem učenja iz sprememb in kulturnih razlik – vse to so teme, ki izraščajo neposredno iz Gregoryjevega dela. Še ena taka pomembna tema je pomen zgodbe kot miselne oblike. Zdi se mi, da so številne danes priljubljene, a v Gregoryjevem času še povsem neznane formulacije, denimo trajnost, z njegovim pi-

sanjem že izpostavljene; že je nakazano, kako pomembni so ti pojmi in kako zlahka jih je mogoče popačiti.

Lipset je pripomnil (1980, str. XII), da je bil Gregory »dvakrat anahronističen človek, ki je bil pred svojim in za svojim časom obenem«. Zlasti v zadnjem desetletju svojega življenja je bil za svojim časom predvsem v tem pogledu, da ni sledil najnovejšemu napredku na svojem področju. Po drugi strani pa ponovno branje njegovih del na začetku stoletja kaže, da v številnih pogledih še vedno ostaja pred sodobnim načinom razmišljanja in da njegovih vpogledov le še nismo povsem usvojili. V tej knjigi so številne težke ideje, na katere ni mogoče naleteti nikjer drugje, pa tudi igrive ideje, ki spodbujajo nov način razmišljanja. Prvo branje je vrtoglava izkušnja, ki napade ustaljene vzorce razmišljanja. Ponovno branje je presenetljiva izkušnja, saj odkriva nove plasti pomena. V novo tisočletje vstopamo z novo zavestjo o epistemoloških problemih, še vedno pa smo v zadregi glede narave ekološkega zdravja za našo družbo, mučijo nas pa tudi številni poskusi popravljanja, ki so stvari le še poslabšali. Naraščanje prebivalstva se je upočasnilo, a še vedno vzbuja skrbi, medtem pa vpliv vsakega novega posameznika na okolje narašča. Nekaj oblik uničevanja okolja je bilo zaustavljenih. Toda medtem ko se otroci v šolah vse bolj zavedajo pomena tigrov in kitov, ti dve vrsti še vedno izginjata s svojim življenjskim okoljem vred. Hladne vojne je konec, vojne pa se nadaljujejo in dokazujejo, da so bile stare diagnoze zmotne in so zdravila zanje neučinkovita. Kljub naraščajoči neenakosti se še vedno fanatično spodbuja tekmovalnost, kakor da je to rešitev vseh težav. Ekološko zdravje se nam še naprej izmika in morda je prav res odvisno od sprememb v vzorcih mišljenja.

Sčasoma je bilo treba sprejeti nekaj odločitev o Gregoryjevi intelektualni zapuščini, pri čemer je bilo treba uravnotežiti željo po večji dostopnosti in njegove lastne želje, denimo glede konferenc. Ena od teh odločitev je bila, da spoštujemo in zaščitimo interdisciplinarni značaj njegovega dela – da torej negujemo ekologijo idej, ki si jo je izbral. V tej knjigi je svoja besedila razdelil v širše kategorije, da bi lahko bralci sledili določenemu miselnemu toku in se nato lotili naslednjega. Donaldson se je držal iste strategije v *Sveti enotnosti* (*Sacred Unity*). Toda projekti, posvečeni dekonstrukciji misli Gregoryja Batesona in njenemu drobljenju

na priročne specialistične pakete za psihologe, sistemske teoretike ali antropologe, trenutno slepoto le še poglobljajo.

16

Načrt *Korakov* sledi časovnemu ključu, saj je tudi struktura Gregoryjevega razmišljanja zelo jasno odražala organsko rast in razvoj. Podobno kakor organizem je razdeljen na dele ali organe z različnimi funkcijami, od katerih je vsak zrasel (ali odmril) v svojem času po nekem epigenetskem zaporedju. Nekateri bralci dobijo občutek, da je temeljni intelektualni vzorec prisoten vse od prvega besedila ali vsaj od tistega, s katerim so prvič prišli v stik. Drugi, med njimi sem tudi sama, opažajo kontinuiteto, pa tudi občuten razvoj in seveda vraščanje novih idej v nastajajočem redu. Gregory se je pri sporočanju svojih idej tudi sam večkrat naslanjal na zgodovino svojih raziskav. Za vsakega bralca je poglobljeno branje teh besedil velik izziv; velik izziv je tudi iskanje globljih vpogledov, ki se šele morajo razodeti. Besedilo *Um in narava* (*Mind and Nature*) bo najbolj v zadovoljstvo bralcem, ki iščejo Batesonovo lastno sintezo; *Koraki* in njegova posmrtno objavljena besedila pa bodo še posebej mikavni za tiste, ki ga želijo ujeti v trenutku poglobljenega vpogleda, medtem ko tudi sami oblikujejo svoje sinteze.

Med znanstveniki, ki se ukvarjajo z Batesonom, se je zlasti Peter Harries-Jones (1995) posvetil Gregoryjevi »ekologiji uma« v kontekstu njegovih zrelih del in zanjo uporabljal izraze iz ustreznega obdobja, tj. »rekurzivna epistemologija« ali »ekološka epistemologija«. Procesi, s katerimi se je Gregory ukvarjal, so bili v bistvu procesi védenja: zaznavanja, komunikacije, kodiranja in prevajanja. Torej epistemologija. A temeljnega pomena pri tej epistemologiji je bila diferenciacija logičnih ravni, vključno z odnosom med tistim, ki ve, in vedeno stvarjo, pri čemer se védenje uvija nazaj v obliki védenja o razširjenem jazu. Torej rekurzivna epistemologija. V idealnem svetu bi bil odnos med vzorci biološkega sveta in našim razumevanjem tega sveta odnos skladanja, prileganja, torej bolj podobnost kot pa sposobnost predvidevanja v eksperimentalnih kontekstih, ki so odvisni od poenostavitev in selektivne osredotočenosti. Zdi se mi, da bi bilo koristno, če bi o Gregoryjevi ekologiji uma govorili kot o epistemološki ekologiji in tako poudarili razliko med njo in bolj ali manj materialistično ekologijo akademskih oddelkov. Poudariti je treba, da je rekurzivnost nujna značilnost takšne epistemologije (morda pa

tudi vsake epistemologije nasploh, saj je vsak poskus izvedeti kaj o védenju podoben mački, ki skuša pogoltniti lasten rep).

Gregoryja je zadnjih nekaj let preganjal občutek nuje, občutek, da bodo ozke definicije človekovega smotra, ki jih podpira tehnologija, povzročile neizbežne katastrofe in da nas lahko reši le boljša epistemologija. Vse okrog nas je vse polno nepovratnih pojavov: številnih, denimo globalnega segrevanja, propadanja ozonskega plašča, zastrupljanja prehranske verige, ni več mogoče zaustaviti, čeprav njihovih posledic še nismo zares začutili. Kljub temu se stanje še ni tako zelo poslabšalo, kot je pričakoval; morda je tudi nekoliko podlegel čaru dramatizacije, zaradi katere je sporočilo sprva bolj učinkovito, a pozneje spodkopano. Toda mišljenjske navade, ki jih je opisoval, je mogoče videti v vseh časopisih in poročilih, denimo iskanje kratkoročnih rešitev, ki sčasoma problem le še poglobijo (pogosto z zrcaljenjem, denimo, ko se z nasiljem zoperstavimo nasilju), osredotočanje na posamezne osebe, organizme ali celo vrste v izolaciji, nagnjenost k nadomeščanju refleksije s tehnološkimi zmožnostmi in ekonomskimi kazalniki, prizadevanja za povečevanja posameznih spremenljivk (denimo dobička) namesto optimizacije razmerij med kompleksnimi množicami spremenljivk.

Besedila v tej knjigi in v kasnejših objavah izrisujejo krivuljo. Pomembno je začeti potovanje po njej in se z njo čustveno poistovetiti, kajti le tako bo mogoče stopiti onkraj nje in videti, kaj je naslednji očitni korak. Znanstvena analiza Gregoryjevega dela je le delec te naloge, kajti analiza je sredstvo nadzora. Ta hip se je bolj pomembno odzvati. Slediti Gregoryju v njegovem razvoju je morda najboljši način, kako se pripraviti na korake, ki nas še čakajo, in na trenutke miselne prepoznavne, ki so še pred nami.

VIRI

Bateson, Gregory. 1936. *Naven: A survey of the Problems Suggested by a Composite Picture of the Culture of a New Guinea Tribe Drawn from Three Points of View*. Cambridge: Cambridge University Press. Reprint, Stanford CA: Stanford University Press, 1958.

- 1979. *Mind and Nature: A Necessary Unity*. New York: E. P. Dutton.
- 1991. *Sacred Unity: Further Steps to an Ecology of Mind*. Ur. Rodney E. Donaldson. New York: Harper Collins.
- Bateson, Gregory in Mary C. Bateson. 1987. *Angels Fear: Towards an Epistemology of the Sacred*. New York: Macmillan.
- Bateson, Gregory in Margaret Mead. 1942. *Balinese Character: A Photographic Analysis*. Publications of the New York Academy of Sciences, Vol. 2. New York: New York Academy of Sciences.
- Bateson, Gregory in Jurgen Rusch. 1951. *Communication: The Social Matrix of Psychiatry*. New York: Norton. Reprint, New York: Norton, 1968.
- Bateson, Mary Catherine. 1972. *Our Own Metaphor: A Personal Account of a Conference on the Effects of Conscious Purpose on Human Adaptation*. Second edition. Washington, D.C.: Smithsonian Institution Press.
- Brockman, John, ur. 1971. *About Bateson: Essays on Gregory Bateson*. New York: E. P. Dutton.
- Harries-Jones, Peter. 1995. *A Recursive Vision: Ecological Understanding and Gregory Bateson*. Toronto: University of Toronto Press.
- Lipset, David. 1980. *Gregory Bateson: The Legacy of a Scientist*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Wilder, Carol in John Weakland, eds. 1981. *Rigor & Imagination: Essays from the Legacy of Gregory Bateson*. Report of a conference in honor of Gregory Bateson, Feb 15–18, 1979, CA. New York: Praeger.

PREDGOVOR, 1971

Nekateri ljudje lahko delajo in delajo, ne da bi potrebovali občasen uspeh ali kako zunanjo potrditev. Jaz ne. Vedno sem moral vedeti, da tudi še kdo drug verjame, da moje delo obeta in gre v pravo smer, in pogosto sem bil presenečen, da imajo drugi zaupanje vame, ko ga sam skorajda nisem več imel. Včasih sem se celo poskušal otresti odgovornosti, ki mi jo je nalagalo njihovo zaupanje; mislil sem si: »Pa saj ne poznajo čisto zares mojega dela. Le kako so lahko tako prepričani, ko pa še sam nisem?«

19

Moje prvo antropološko terensko delo med Bainingi na Novi Gvineji je bilo polomija, nekaj časa sem bil vsaj deloma neuspešen tudi pri delu z delfini. Nobenega od teh neuspehov mi ni nihče nikoli očital.

Zato se moram zahvaliti številnim posameznikom in institucijam, da so me podpirali, ko niti sam nisem kaj dosti stavil nase.

Najprej gre zahvala Akademskemu svetu na Univerzi St. John's College v Cambridgeu, katerega člani so mi dali mesto takoj po moji polomiji med Bainingi.

Naslednja si po kronološkem redu zasluži globoko zahvalo Margaret Mead, ki je bila moja žena in tesna sodelavka na Baliu in na Novi Gvineji, nato pa moja prijateljica in strokovna kolegica.

Leta 1942 sem na konferenci Fundacije Macy srečal Warrena McCullocha in Juliana Bigelowa, ki sta takrat vsa navdušena govorila o »povratnih informacijah«. Med pisanjem knjige *Naven* sem se že zelo spogledoval s tistim, kar se je kasneje razvilo v kibernetiko, a še nisem poznal koncepta negativne povratne informacije. Ko sem se po vojni vrnil iz tujine, sem šel do Franka Fremont-Smitha s Fundacije Macy in ga zaprosil za konferenco na temo te, takrat zelo skrivnostne teme; Frank mi je povedal, da se je pravkar dogovoril za takšno konferenco z McCullochom, ki ji bo tudi predsedoval. Tako se je primerilo, da sem imel priložnost sodelovati na slavnih Macyjevih simpozijih o kibernetiki. Moj dolg Warrenu

McCullochu, Norbertu Wienerju, Johnu von Neumannu, Evelyn Hutchinson in drugim udeležencem teh simpozijev je jasno razviden iz vsega, kar sem napisal po drugi svetovni vojni.

Ko sem prvič skušal združiti kibernetске ideje z antropološkimi podatki, sem imel Guggenheimovo štipendijo.

V obdobju, ko sem začel s psihiatričnim delom, sem na kliniki Langley Porter delal z Jurgenom Rueschom, ki mi je razkril številne zanimive podrobnosti iz sveta psihiatrije.

Med letoma 1949 in 1962 sem imel v bolnišnici Veterans Administration Hospital v Palu Altu naziv »etnolog« in vso svobodo, da sem preučeval, karkoli se mi je zdelo zanimivo. To svobodo in pa zaščito pred zahtevami zunanjega sveta mi je nudil direktor bolnišnice dr. John J. Prusmack.

V tem času mi je Bernard Siegel predlagal, naj založba Univerze v Stanfordu ponovno objavi mojo knjigo *Naven*, ki je bila v času prve objave l. 1936 popoln neuspeh; imel pa sem tudi to srečo, da sem takrat dobil v roke filmski posnetek igre vider v živalskem vrtu Fleishhacker, ki se mi je zdel teoretsko tako zanimiv, da sem lahko upravičil financiranje za manjši raziskovalni program.

Zasluge za mojo prvo raziskovalno štipendijo na področju psihiatrije gredo pokojnemu Chesterju Barnardu s Fundacije Rockefeller, ki je imel več let na nočni omarici izvod moje knjige *Naven*. Omogočila mi je preučevanje »vloge paradoksov abstrakcije v komunikaciji«.

V času financiranja so se mi pridružili Jay Haley, John Weakland in Bill Fry, s katerimi smo znotraj bolnišnice Veterans Administration Hospital oblikovali manjšo raziskovalno skupino.

A spet ni bilo nič iz tega. Financiranje je trajalo le dve leti, Chester Barnard se je upokojil, po mnenju fundacije pa so bili naši rezultati prešibki, da bi upravičili obnovo programa. Financiranje se je izteklo, moja ekipa pa mi je zvesto stala ob strani celo brez plačila. Delo se je nadaljevalo, le nekaj dni po izteku financiranja, ravno ko sem Norbertu Wienerju pisal obupano pismo z vprašanjem, kje naj izvrtam novo financiranje, pa se je sestavila hipoteza o dvojni vezi.

Nazadnje sta nas rešila Frank Fremont-Smith in Fundacija Macy.

Zatem sta nas finančno podprli še Fundacija Fund for Psychiatry in Fundacija Nacionalnega inštituta za javno zdravje (*National Institute of Mental Health*).

Sčasoma se je pokazalo, da bo treba za nadaljnji napredek pri preučevanju logičnih tipov v komunikaciji delati z živalmi, zato sem pričel delati s hobotnicami. Moja žena Lois je delala z menoj: več kakor leto dni sva imela v svoji dnevni sobi kak ducat hobotnic. Preliminarne raziskave so bile obetavne, a so zahtevale še več dela in boljše pogoje, za kar pa ni sva našla financiranja.

Takrat me je John Lilly povabil, naj postanem direktor njegovega laboratorija z delfini na Deviških otokih, kjer sem ostal kako leto in se pričel zanimati za komunikacijo kitov, vendar pa nisem pravšnja oseba za vodenje laboratorija z nejasnim financiranjem v kraju, kjer je logistika neznosno naporna.

Ravno ko sem se mučil s temi problemi, sem pri Nacionalnem inštitutu za javno zdravje dobil štipendijo za razvoj kariere (*Career Development Award*); za te štipendije je bil odgovoren Bert Boothe, ki sem mu izjemno hvaležen za njegovo zanimanje in zaupanje.

Leta 1963 me je Taylor Pryor s fundacije Oceanic Foundation na Havajih povabil, naj se mu pridružim na inštitutu Oceanic Institute pri preučevanju problemov, povezanih s komunikacijo kitov in drugih živali ter ljudi. Prav tam sem napisal več kakor polovico pričujoče knjige, vključno s celotnim petim delom.

Na Havajih od nedavnega sodelujem tudi z inštitutom *Culture Learning Institute* na centru *East-West Center* Univerze na Havajih; nekatere teoretske zamisli o Učenju III dolgujem diskusijam, ki so potekale na tem inštitutu.

Moj dolg fundaciji Wenner-Gren je jasno razviden iz dejstva, da pričujoča knjiga vsebuje kar štiri prispevke, napisane za konference fundacije Wenner-Gren. Posebej pa se moram zahvaliti ge. Liti Osmundsen, direktorici raziskovalnega sektorja te fundacije.

Številni so mi ves čas stali ob strani. Večine tu ne morem omeniti, a posebej se moram zahvaliti dr. Vern Carroll, ki je sestavila mojo bibliografijo, in moji osebni pomočnici Judith Van Slooten, ki je dolge ure z vso natančnostjo pripravljala vse potrebno za tisk te knjige.

Nazadnje je tu še dolg, ki ga vsak znanstvenik dolguje velikanom iz preteklosti. Ko se naslednja ideja kar noče in noče utrniti in se zdi vsak napredek nemogoč, najde človek precej utehe v tem, da so se tudi večji ljudje borili s podobnimi problemi. Navdih sem črpal od ljudi, ki so zadnjih dvesto let ohranjali pri življenju idejo o enotnosti uma in telesa: to so bili Lamarck, oče evolucijske teorije – nesrečen, star in slep ter deležen napadov Cuviera, ki je verjel v posebno stvarjenje; pesnik in slikar William Blake, ki je »gledal ne z očmi, pač pa skozi« in ki je bolje kakor kdorkoli drug vedel, kaj pomeni biti človek; Samuel Butler, najboljši sodobni kritik Darwinove evolucije in prvi preučevalec shizofrenogene družine; R. G. Collingwood, prvi, ki je opazil in v jasni prozi analiziral naravo konteksta; in William Bateson, moj oče, ki je bil že leta 1894 pripravljen na ideje kibernetike.

IZBOR IN RAZPORED TEM

Pričujoča knjiga vsebuje malodane vse, kar sem kdaj napisal, z izjemo tistih besedil, ki bi bila za pričujoči obseg predolga, pa obsežnih podatkovnih analiz in trivialnih besedil, kot so bile knjižne recenzije in polemike. Priložena je tudi moja celotna bibliografija.

Na splošno so me pritegovala štiri področja: antropologija, psihiatrija, biološka evolucija in genetika ter nova epistemologija, ki vznikla iz sistemske teorije in ekologije. Eseji na to temo so zbrani v drugem, tretjem, četrtem in petem delu knjige, njihovo zaporedje pa ustreza kronološkemu zaporedju štirih prekrivajočih se obdobj mojega življenja, ko so ta področja zavzemala osrednji del mojih razmišljanj. V vsakem delu si eseji sledijo po kronološkem zaporedju.

Zavedam se, da se bodo bralci bržkone najbolj posvečali tistim delom knjige, ki se posvečajo njihovim predmetom zanimanja, zato nisem uredniško odstranil ponovljenih odlomkov. Psihiater, ki se posveča alkoholizmu, bo v »Kibernetiki, jaza« naletel na ideje, ki se ponovno pojavijo v nekoliko bolj filozofski obliki v poglavju »Oblika, snov in razlika«.